

ՊԱՏՄԱԳԻՏԱԿԱՆ

ԱՍՈՐԻՔԻ ՔՐԻՍՏՈՆԷՈՒԹԵԱՆ ՊԱՏՄՈՒԹԵԱՆ
ՏԵՍՈՒԹԻՒՆ.

(Կեմըրիջի համալսարանի ուսուցչապետ Փ. Կ. Բեօրկիտտի*.)

Դասախօսութիւն Բ.

Ս. Գրքն Ասորեւէց**.

Պեօիսաւ,—Ասորիքի Պեօիսայի եւ արամեական լեզուն,—Ան-
ջիոք որպէս յունական փաղաւ,—Ս. Գրքի հին ասորական քարգ-
մանութիւններ,—Ռաբբուլան եւ ուր Կապարանը,—Ասորական
հնագոյն գրականութեան մեջ ս. Գրքի փաղաւածներ,—Ս. Նփրեմի
գրում փաղաւածներ,—Ռաբբուլան եւ Դիաքսոսարոնը,—Եւանգելիոց
դաւրձա՛ր՛եհ,—Ասորական Դիաքսոսարոնի բուականը,—Հին կը-
տակարանի Պեօիսաւ,—Եւրականութիւն:

Քրիստոնէական հնութիւնները ուսումնասիրելու համար Ս.
Գրքի ասորերէն զանազան թարգմանութիւնները մեծ ուշադրու-
թեան արժանի են: Ասորական աւելի հնագոյն թարգմանութիւն-
ները շատ զնահատելի են որպէս քննական «հեղինակաւորութիւն-
ներ», որպէս զոկումենտներ, որոնց օգնութեամբ այժմեան գիտ-
նականները կարող են հետազօտել Հին և Նոր Կտակարանների
քննգրքերը, եթէ նրանք ճիշտ չեն թարգմանուած, կամ պաշտ-
պանել՝ եթէ երեւին որ անաղարտ են: Ասորոց, մանաւանդ չորս
Աւետարանների, թարգմանութիւնը է մէկը մեր ամենալաւ հե-
ղինակաւորութիւններից: Բայց Ս. Գրքի զանազան տեսակ ա-
սորերէն թարգմանութիւնները ինքն ըստ ինքեան հետաքրքիր են,
մի կողմ թողնելով նրանց քննական արժանիքը: Նրանք հանդի-
սանում են ասորոց եկեղեցու պատմութեան ու զարգացման
որպէս մեկնութիւն: Եկեղեցու պատմութիւնը օգնում է մեզ հաս-

*) Христианское чтение 1914 г. Маѣ 676—684.

** Ի նկատի ունենալով որ մեր ս. Գիրքը առաջին անգամ Թարգ-
մանուել է, ըստ պատմութեան, ասորերէնից եւ ապա սրբագրուել յունա-
րէն ընդգրով, Ասորոց ս. Գրքի Թարգմանութեան հանգամանքը մեր համար
աւելի շահեկանութիւն է ստանում:

Հայ քարգ.

կանալու և գնահատելու ս. Գրքի թարգմանութիւնների յատկութիւնը. միւս կողմից, այնտեղ, ուր պատմական անմիջական տեղեկութիւնները նուազ են, ս. Գրքի թարգմանութիւնների յատկութիւնները որոշ աստիճան հնարաւորութիւն են տալիս պատմութիւնը լուսաբանելու:

Նոյնը թուեցիկ կերպով կարելի է ասել անգլիական եկեղեցական պատմութեան վերաբերութեամբ: Անգլիական ս. Գրքի պատմութիւնից քաղած տեղեկութիւնները շատ լաւ լուսաբանում են անգլիական բնֆորմացիայի ընթացքը: Ի դէմս Տինդալի ունենք բողոքական այնպիսի բնֆորմատոր, որ առաջինը տուեց մայրենի լեզուով ս. Գրքի թարգմանութիւնը իսկական լեզուներէ: Նրա երկասիրութեան մէջ տեսնում ենք արձագանքը այն ժամանակի վէճերի, երբ «եկեղեցու» տեղ՝ «կոնգրեգացիա» և քահանայի տեղ՝ «երէցներ» ենք գտնում: Զանազան, աւելի կամ պակաս, պաշտօնական թարգմանութիւններ, որ ստացել են իրանց կատարելութիւնը 1611 թուի նուիրագործմամբ, ցոյց են տալիս Անգլիայի բնֆորմացիայի սկզբունքների յաջողութիւնը: Տինդալի բողոքական համապատասխան թարգմանութիւնը արուեց իշխանութեան կարգադրութեամբ, բայց չնայելով սրան՝ գործադրում էր այն որպէս հիմք ս. Գրքի ապագայ թարգմանութիւնների համար, ուր եկեղեցական աւանդական յորջորջումն փոքր ի շատէ վերականգնած է:

Հարկ չկայ նման մանրամասնութիւններ մէջ բերել: Ես միայն կամենում եմ ցոյց տալ ձեզ, որ ասորոց հին եկեղեցու պատմութիւնը ուսումնասիրելիս՝ գտնում ենք համարեա նոյն պայմաններում, ինչ պայմաններում ենք գտնում՝ երբ կամենում ենք Անգլիայի բնֆորմացիայի ընթացքը պատկերացնել անգլիական ս. Գրքի և Ֆոքսի Նահատակների Գրքից առած սակաւաթիւ գրոյցների համեմատ: Բայց արժէք ունեցող հետեանքի հասնելու համար պարտաւոր ենք լինել համարձակ (բայց և) շրջահայեաց:

Այն տեղը, որ անգլիերէն խօսող քրիստոնեաների միջև բռնում է «նուիրագործուած թարգմանութիւնը», ասորերէն խօսող քրիստոնեաների մէջ բռնում է Պեշիտտան: Այն՝ ինչ որ յայտնի է մեզ Պեշիտտայի անուան տակ, է կանոնական ս. Գրքի Հին և Նոր Կտակարանների ասորերէն թարգմանութիւնը, որ ընդունել է ասորոց եկեղեցին: Պեշիտտան միևնոյն ժամանակ նեստորականների, յակոբիկների, մելքիտների ու մարոնիտների ս. Գիրքն է: Նրա այս դրութիւնը ապացուցանում է, որ այն 5-րդ դարի երկրորդ կէսից առաջ է. այն ժամանակի գործ, երբ ասորոց եկեղեցին սկսում է պառակտուել զանազան, միմիանց հակառակ, մասերի: Պեշիտտա կոչումը շատ հին է: Peshittā նշանակում է «հասարակ». և ասորի բոլոր համայնքներից ընդունուած թարգմանու-

թեանը վերագրուած 7 և 9-րդ դարերի միջև շրջանում, վերաքննուած թարգմանութիւնից ջնկելու համար:

Այս թարգմանութիւնը կատարել է միաբնակ գիտնական Թովմա Խարկելացին (Հերակլացին) և Պօղոս Տելլացին: Այս վերաքննուած թարգմանութիւնը գրուել է կիսայունաբէն փքուն աղջատարանութեամբ և խճողուած է բնագրի մէջ ներմուծուած քննական բարդ կէտերով: Այդպիսի գիտական երկի հետ համեմատած՝ ասորիներէ հին թարգմանութիւնը «հասարակ» երեւեց: Բայց Պեշիտտա յորջորջումը ասորական վուլգատայի համար այնքան յարմար է, և որոշ բանաձև, որ լաւ կանենք, եթէ մենք էլ գործածենք այն:

Առաջին բանը, որ պէտք է ասեմ ձեզ Պեշիտտայի մասին, այդ նրա բնագրի որոշ լինելն է: Այժմ եղած ձեռագիր մատեանների մէջ գտնուած շեղումները աննշան են: Դրանք աւելի սակաւաթիւ են լատինական վուլգատայի ձեռագրերի փոփոխակներէ: Դրանք մեծ մասամբ ամենաանկարեւոր վրիպակներ են, ուղղագրութեան սխալներ են: Այս հանգամանքը շատ արժանի է ուշադրութեան և նրանով, որ Պեշիտտայի ձեռագրերը հասնում են մինչև 5-րդ դարը: Իմրող Ս. Գիւրքը, այսինքն, Հին և Նոր Կտակարանը, պարականոններով կայ ասորերէն ձեռագրերում 6-րդ դարից, այդ մի փաստ է, որի համապատասխանը չկայ ոչ մի լեզուում բացի յունարէնից, իսկ այդ ժամանակի յունարէն ձեռագրերը զարմանալի շեղումներ ունեն յետագոյն բնագրերից:

Միաժամանակ մի քանի հետաքրքիր խնդիրներ էլ են նկատուում: Պեշիտտան եկեղեցական նուիրականութիւն էլ է: Ի՞նչ նշանակութիւն ունի այդ նուիրականութիւնը: Ի՞նչ է ասում նա եկեղեցու ս, Գրքի մասին: Ո՞ր գրքերը կանոնական էին համարում հին ասորիները: Եւ ի՞նչ դրութեան մէջ է գտնուում բնագիրը այն ձեռագրերում, որոնցից կատարուել է թարգմանութիւնը:

1555 թ. երբ առաջին անգամ հրատարակուեց Նոր Կտակարանը Պեշիտտայի թարգմանութեամբ, հրատարակիչ կանցլեր Յ. Ա. Վիդմանշտադը յայտնեց, որ Պեշիտտայի ասորերէնը Պաղեստինի լեզուն է, մեր Տէր Յիսուսի և Նրա առաքեալների մայրենի լեզուն: Այդ ճիշդ չէ: Պեշիտտայի ասորերէնը նման է Պաղեստինի արամէականին, բայց բնաւ նոյնը չէ: Ասորերէն է կոչւում արամէական լեզուի մի բարբառը, որով խօսում են Նիւրատի հովտի և նրա մերձ գաւառների բնակիչները: Պաղեստինում, հարեան երկրներում և հիւսիսում մինչև Պալմիրա երբեմն խօսող բարբառներն էլ արամէական լեզուի բարբառներ էին, բայց տարբեր ասորերէնից: Արևմտեան այս արամէական բարբառները ասորերէնից տարբերւում են այն ամենով, որ կարելի է կոչել մասնիկ, բայերի

խոնարհում, անունների հոլովում և բառարան՝ «Պաղեստինի արամեական լեզուն» յայտնի է մեզ Հին Կտակարանի արամեական մասերից, տարգումներից և հրէական այլ գրականութիւնից, սամարացիների ժամերգութիւնից ու տարգումից, նաքատական ու պալմիրական արձանագրութիւններից, բայց դրանք Պեշիտտայի լեզուն չեն:

Անհրաժեշտ է պնդել այս, որովհետև վաղուց տարածուած սխալ հայեացքը Ասորիքի և Պաղեստինի քրիստոնեաների միջև կապի մասին դեռ այժմ էլ բոլորովին չէ անհետացել: Օրինակ, Նոր Կտակարանի կանոնական գրքերի մասին հանգուցեալ դոկտոր Վեստկոտտի յայտնի գրքում բոլորովին սխալ կերպով է խօսուած Պեշիտտայի մասին: Արդարև, այս երկը առաջին անգամ հրատարակուած է 1855 թ. բայց նրա 7-րդ հրատարակութեան մէջ, որ դուրս եկաւ 1896 թ. դեռ էլի կարգում ենք. «Պեշիտտայի բարբառը, ինչպէս որ այժմ յայտնի է, գոնէ մասամբ, է արամեական լեզուի այն ձևը, որ տարածուած էր Պաղեստինում¹», և «Պեշիտտան ընդհանրական քրիստոնէութեան հնագոյն յիշատակաւորան է²»: Յիրաւի դոկտոր Վեստկոտտը ընդունում է, որ Պեշիտտայի Նոր Կտակարանը ենթարկուել է «խիստ վերաքննութեան 4-րդ դարում³»: Բայց նա պնդում է, որ Պեշիտտան Պաղեստական ծագում ունի և հաստատում է, որ Պեշիտտայի այժմեան կանոնը հնագոյն ժամանակի գործ է: Ոչ այս և ոչ միւսը այս պնդումներից՝ չեն կարող դիմանալ այն վկայութիւնների լոյսին, որ այժմ ձեռքի տակ ունենք:

Նախքան շարունակելը մի անգամ էլ յիշեցնում եմ, որ Ասորիքում Անտիոքը ասորական քաղաք չէր, այլ յունական կուլտուրայի: Երբ որ քրիստոնէութիւնը Հռոմէական կայսերութեան պետական կրօն դարձաւ, Անտիոքի շրջանում կամ նրա պարսպի շուրջը երևեցին ասորերէն խօսող միաբանութիւնների վանքեր, բայց ըստ էութեան՝ այն յունական քաղաք էր: Հռոմէական կայսերութեան մէջ ասորական գաւառի և հեռաւոր երկրների իրերի դրութիւնը յիշեցնում է մեզ այն՝ ինչ որ Հարաւային Ափրիկայում էր: Ինչպէս Հարաւային Ափրիկայում մեծ քաղաքների բնակիչները գլխաւորապէս անգլիացիք են, իսկ գիւղերինը, համարեա բոլորը, հոլանդացի թէ լեզուով և թէ քաղաքակրթութեամբ, արևմտեան Ասիայում էլ միայն մեծ քաղաքներն էին յունական, իսկ գիւղերի

1) A general Survey of the Kanon of the New Testament. London 1896 P. 241.

2) Ibid, P. 250.

3) Ibid P. 242.

բնակիչները արամեական խօսող ցեղերից էին։ Եղեասյայում քրիստոնէութեան երևելը այն նշանակութիւնն ունէր, որ այն ասորական քաղաք էր։ Մինչև այդ ժամանակ ասորերէն խօսող քրիստոնէութիւն դեռ չէր հաստատուել Եղեասյայում։ Եկեղեցու ազդեցութիւնը Ասորիքում՝ Միջերկրականի ծովափնեայ յունական քաղաքներից դեռ հեռու չէր տարածուել։

Դառնանք ասորերէն Աստուածաշնչի պատմութեանը։ Ես ձեր ուշադրութիւնը միշտ հրաւիրել եմ այն գլխաւոր փաստի վերայ, որ Պեշիտտայի կողեքսի հնագոյն բազմաթիւ ձեռագրերը մի և նոյն բնագրից են։ Մ-տը Գլիլեամը մօտ ժամանակներս հրատարակեց Աւետարանը Պեշիտտայի թարգմանութեամբ։ Նա ժողովել է մօտ 40 ձեռագրեր, որոնց մի մասը 5-րդ դարի երկրորդ կէսից էր, և չնայելով սրան, ձեռագրերի միմեանցից տարբերութիւնը միայն ուղղագրական էր։ Հետևաբար եկեղեցու նուիրագործած բնագիրը մեծ հոգածութեամբ է պահուել հնումն։ Բայց այդ սկզբնական բնագիրն է. հարցնում ենք։

Այս հարցն անելը անհրաժեշտ է. որովհետև ասորերէն ս. Գրքի թարգմանութիւնները միայն Պեշիտտայի գեղեցիկ ձեռագրերով չեն սահմանափակուում։ 1858 թ. դոկտոր Կրիւրտոնը, որ այն ժամանակ Բրիտանական թանգարանի արևելեան ձեռագրերի գրապահն էր, հրատարակեց ասորերէն աւետարանի ուրիշ թարգմանութեան հատուածները մի ձեռագրից, որ զոնէ նոյնպէս հին է որպէս Պեշիտտայի ձեռագրերը։ Այդ թարգմանութիւնը երկար ժամանակ յայտնի էր իւր գտնող ու հրատարակող «Կրիւրտոնի ասորերէն թարգմանութիւն» անունով։ Այն անշուշտ Պեշիտտային նման է, թէև մի քանի կարևոր մանրամասնութիւնների մէջ տարբերուում է։ Հարց է ծագում. երկու թարգմանութիւններից ճիշդ է ասորական սկզբնական թարգմանութիւնը։ Կրիւրտոնի ձեռագիրը շատ թերի էր, բայց 1893 թ. գտան Սինա լեռան սբ. Եկատաւրինէի վանքում նոյն ասորերէն լեզուով ուրիշ ձեռագիր։ Այս վերջինս—կրկնագիր է (պալիմպսեստ), և աւելի կամ սակաւ սրբուած է, և նոյնիսկ թղթի վերայ ուրիշ գիրք գրուած, բայց սկզբնագիրը մեծ մասամբ կարելի է ջնկել։ Ասորական այս պալիմպսեստը շատ հին ծագումն ունի. այն աւելի հին է նոյն իսկ Կրիւրտոնի ձեռագրից և շատ տարբերուում է նրանից լեզուով և յունական բնագրի ընթերցումներով, յունական բնագրի, որ թարգմանութեան հիմք է ծառայել։ Բայց երկու ձեռագրերը ընդդէմ Պեշիտտայի յաճախ դարձանալի կերպով նման են։ Երկու ձեռագրերը իրանք իրանց կոչում են Եւանգելիոն դա-Մէ-Փարը՝ շէ. մի անուն, որի նշանակութիւնը յետոյ նկատ կառնուի։ Վերջին 50 տարիների ընթացքում շարունակուում էր բանա-

կոիւր կը իւրտոնի Աւետարանի և Պեշիտտայի իրաւունքների մասին: Այն ժամանակու մի կարգ ապացոյցներով պարզ որոշուեց, որ ոչ մէկը և ոչ միւսը չէր այն, որով Աւետարանը հին ժամանակ կարդացուեւ է ասորերէն խօսող քրիստոնեաների մէջ: Մինչև և, դարը բուն ասորերէն երկերում, բացի թարգմանականներէց, առանձին աւետարանները բնաւ չեն յիշուած և քաղուածների բնագիրը սովորաբար կազմուած է զանազան աւետարաններից առնուած նախադասութիւններից: Սրա պատճառն այն է, որ ասորական հին եկեղեցին ոչ թէ մեր չորս Աւետարաններն էր կիրարկում, այլ Տատիանի Դիատեսարոնը: Այս Դիատեսարոնը մեր չորս Աւետարանների համախմբումն է, որ մի պատմութիւն էր կազմում Մատթէոս, Մարկոս, Դուկաս և Յովհաննէս աւետարանիչների խօսքերը համախմբելով: Դժբախտաբար այն եկեղեցական գրաքննութեան ենթարկուեց, և մեզ ոչ մի ձեռագիր չէ հասել, որ բովանդակէր Դիատեսարոնը իւր սկզբնական ձևով:

Մինչև այսօր ասորերէն ոչ մի ձեռագիր չէ գտնուել, որ պաշտօնական Պեշիտտայից աւելի հին Գործք Առաքելոց կամ Թղթերի թարգմանութիւնը ունենար: Յիրաւի ցուցմունք կայ, որ եղել է թարգմանութեան հնագոյն ձև, բայց այժմ չկայ բնաւ: Ասորերէն նոր-կտակարանի վերաբերմամբ մեր տեղեկութիւնները, գոնէ Աւետարանների մասին, քաղուած ենք Ափրահատի քաղուածներից և Պողոս առաքելի Թղթերի մասին՝ ս. Եփրեմի մեկնութիւններից: Այս մեկնութեան միայն հայերէն թարգմանութիւնը կայ:

Անկասկած կը գայ ժամանակ, երբ կարող կը լինենք ասորի Աստուածաշնչի պատմութիւնը գրել շարադարեալ ձևով և ժամանակագրական կարգով: Բայց առ այժմ մեր տեղեկութիւնները շատ թերի են և մենք հարկադրուած ենք սկսել մի որոշ կէտից, ուր մենք ունենք պարզ և արժանահաւատ վկայութիւն բնագրերի վերաբերութեամբ, որ գործադրուած էր ասորական եկեղեցում: Կարծում եմ կասկած չի լինի այն կէտի վերաբերութեամբ, որ մենք ելակէտ ենք ընդունում:

Պեշիտտայի մեր հնագոյն ձեռագրերը հասնում են համարեա մինչև 5. դարի կէսը: Կենսագրութեան հնագոյն պատկերը, որ ունինք այդ ժամանակից, այդ Ռաբբուլայինն է:

Ըստ այսմ. անհրաժեշտ է սկսել Ռաբբուլայի եպիսկոպոսութիւնից, որ Եդեսիայի եպիսկոպոսն էր 411—435 թ.: Իսկոյն էլ կը տեսնենք, որ այդ շրջանը յատկապէս պէտք է նկատել ասորոց Աստուածաշնչի պատմութեան համար որպէս ճշմարտամի շրջան: Այլ հանգամանքներում էլ՝ այն եղերային կէտ է: Այդ վերջին վայրկեանն է, երբ եկեղեցին արևելքում մի էր, թէև անուանապէս: Արիւնդսականները և աւելի հին հերետիկոսները յաղթահարուած

էին, նետորը դեռ գատապարտուած չէր:

Ըստ այսմ 411—435 թ. Ռաբրուլան եպիսկոպոս էր: Եկեղեցական այս մեծ գործիչը նորագոյն գիտնականներից չէ գտել այն ընդունելութիւնը, որին արժանի է նա ծնուել է Քիննեշրին (Qinnesrin—Արծուի բոյն) քաղաքում, որ Ասորիքում յայտնի էր Քալցիսի (Chalcis) պէս: Նրա հայրը հեթանոս քուրմ էր. նա մի անգամ Յուլիանոս ուրացողի ներկայութեամբ զոհ էր մատուցանում, բայց նրա մայրը քրիստոնեայ էր: Քիննեշրինի Եւսեբիոս և Հալէպի Ակակիոս եպիսկոպոսները Ռաբրուլային դարձրին քրիստոնեայ: Իւր քրիստոնեայ դառնալուց յետոյ Ռաբրուլան Երուսաղէմ գնաց և մկրտուեց Յորդանանում, այնտեղ, ուր Յիսուս մկրտուել էր Յովհաննէս Մկրտչից: Աւանդութիւնը ասում է, երբ ապագայ եպիսկոպոսը ջրից դուրս եկաւ, ժողովուրդը տեսաւ որ նրա մկրտութեան սպիտակ սաւանը ծածկուեց արիւնեղանդ ճաճանչներով: Հայրենիք վերադառնալով Ռաբրուլան իւր ստացուածքը բաժանեց աղքատներին, կինը թողեց և իւր փոքրահասակ որդիներին ու աղջիկներին տեղաւորեց վանական դպրոցներում: Իսկ ինքն մի տքնութիւնից միւսին էր անցնում, երբեմն անապատականի պէս ապրելով անապատում, յուսալով թէ իրան կսպանեն արարները: Յետոյ իւր բարեկամ Եւսեբիոսի հետ գնաց Բաալբէկ, մեծ մեհեանում աղմուկ բարձրացրեց¹⁾, որ արժանաւար մարտիրոսական պսակին: Բայց մարտիրոսական պսակ չէր վիճակուած Ռաբրուլային, և երկու խանդավառներին միայն մեհեանի սանդուղներից վայր գլորեցին:

Այս սխրագործութիւնները մեզ համար հազիւ թէ նշանակութիւն ունենան. բայց դրանք Ռաբրուլայի նշանակութիւնը բարձրացրին իւր հայրենակիցների աչքում և շուտով նա Եդեսիայի եպիսկոպոս ընտրուեց, և այս տեղը գրաւեց նա 24 տարի մինչև իւր մահը 435 թ.: Անկասկած, նա վերին աստիճանի յաջողակ վարիչ էր և կազմակերպող, և եկեղեցական կարգապահութեան վերաբերութեամբ խիստ, իսկ վարդապետութեան խնդիրներում հոսանքի համեմատ ընթացող: Սկզբում Ռաբրուլան կարծես նետորականների կողմն է պահում, բայց շուտով հակուեց հակառակ կուսակցութեան կողմը և դարձաւ բարեկամն ու թղթակիցը Կիւրեղ Աղէքսանդրացու, որի հայեաքքները պաշտպանում էր 431 թ. Եդեսիայի ժողովում: Նա մինչև անգամ այրեց Թէոդորոս Մոպսուեստացու երկերը և նետորականներից արժանացաւ «Եդեսիայի

1) Overbeck, Exploits of Mar Bablula, եր. 496, վերջին տող: Կարծում եմ, այստեղ առաջին անգամն է Բաալբէկ անունը յիշուել. հմտ. Bury's Gibbon, V 431.

բռնաւոր» անունը: Ուրիշ առարկաներ աւելի էին զրաւում Ռաբբուլայի ուշադրութիւնը քան կրօնական փիլիսոփայութեան խընդիրները:

Նա մեծահոգի է դէպի աղքատները, բարի՝ դէպի հիւանդները, և անողոք խիստ՝ դէպի իւր անձնական պահեցողութիւնը: Բայց նրա նշանակութիւնն այն է, որ եղաւ եկեղեցական կարգերի մեծ սահմանող: Նա կարգաւորեց քրիստոնէական աստուածաշարութեան արարողութիւնը, կրօնաւորների կեանքը, սովորութիւնները, որ պահում էին վանական միաբանութիւնները: Եւ եթէ նրա վերաբերմունքը դէպի այն վարդապետութիւնները, որոնց մասին եկեղեցին՝ դեռ չէր ասել իւր վերջնական վճիռը, երկդիմի էր. բայց հերետիկոսների ու հեթանոսների դէմ նա չէր դադարում մաքառել. յաջողութեամբ մաքառելով մարկիանոսականների ու մանիքեցիների դէմ, Ռաբբուլան յիշաւի համոզեց վերջին բարդիճանականներին վերադառնալու ուղղափառ եկեղեցու գաւիթը:

Ռաբբուլայի (435 թ.) մահից յետոյ շուտով նրա սխրագործութիւնները զրեց՝ նրա ոգևորւած աշակերտներից մէկը: Այս երկի ձեռագիրը պահւում էր Բրիտանական թանգարանում, և հրատարակեց Overbeck-ը «Ասորոց երկերը» (եր. 159—210) լաւ յայտնի հաւաքածոյի մէջ: Իւր պատմութեան մէջ Ռաբբուլայի կենսագրութեան հեղինակը մի քանի անգամ քաղուածներ է անում Նոր Կտակարանից և ամեն անգամ նրա քաղուածները զարմանալի կերպով համաձայն են գալիս Պեշիտտային: Առնեմ, որպէս օրինակ, Lahmā d'suugān'hôn—«նրանց օրական հացը» (Overbeck 168¹). այս հիման վերայ պարզ է, որ Տիրոջ աղօթքի բնագիրը, որ ծանօթ է դրողին, համեմատ է Պեշիտտային, ուր ասուած է «մեր օրական հացը» և ոչ ասորական հին թարգմանութեանը, որ է, «մշտական հացը» որպէս թարգմանութիւն τὸν ἄρτον ἡμῶν τὸν ἑπιούριον.

Ըստ այսմ Ռաբբուլայի ժամանակից սկսած, մանաւանդ նրա յիշատակը՝ յարգողների շրջանում, բոլորովին հաստատուել է Պեշիտտայի թարգմանութեամբ՝ Նոր Կտակարանը: Նրա բնագիրը կիրարկում են ասորի բոլոր ուղղութեան գրողները, ասորական բոլոր աղանդների ժամերգութեան ժամանակ կարդացւում է այն: Միաբնակները յիշաւի բոլորովին էլ գոհ չէին Պեշիտտայից և Թոմա Հերակլացին, որ զիանական միաբնակ էր, և ս. Գրքի իմաստակօրէն տառացի թարգմանութիւն կատարեց, որ համարւում էր

4) Այս տեղը ասում է: «Աղորմութեամբ Աստուծոյ ուղարկւում էր նրանց (այսինքն Ռաբբուլային ու նրա բնկերներին) երեկոցեան արեւմտքին նրանց օրական հացը». կենսագրողը օգտուել է Պեշիտտայից. Միւս պարզ օրինակը կարելի է համարել նրա քաղուածը Յովն. 4, 14. Overbeck 197 20.

քննական հեղինակաւորութիւն, և երբեմն գործադրում է այն ժամերգութեան ժամանակ:

Բայց նոյն իսկ միաբնակներն էլ բոլորովին չհրաժարուեցին Պեշիտտայից. նեստորականները անդրդուելի կերպով յարած մնացին նրան: Բաց յայսմանէ, ինչպէս նկատել եմ վերեւ, Ե. դարի վերջին կէսից մինչև տպագրութեան գիւտը Պեշիտտայի եղած ձեռագրերից երկար շարքեր վկայութիւն ունենը: Դրանք բոլորն էլ ըստ էութեան մի և նոյն տեսակի բնագիրն ունեն:

Ռուս. քաղ. Յուսիկ Արքեպ.

Ս. ՆԱԶԱՐԵԱՆՅԻ ՆԱՄԱԿՆԵՐԸ.

(Գրուած Վերին-Ազուլեցի Ս'ելքոն Փանեանցին).

33.

Թիֆլիզ, 18-ին նոյեմբերի 1870.

Իմ ազնիւ, եղբայրապատիւ բարեկամ,

Ձեր յարգելի նամակը ամսուս 3 թուականից հասաւ ինձ իւր ժամանակին, որոյ մէջ յայտնուէք ինձ մի անկարգութեան անցք, որ ես վաղուց գուշակում էի, միտ զնկով այն բանին, որ քաղաքից քաղաք և այն, բանքի ձեռամբ արծաթ հասուցանել, միշտ դժուարին բան է. Դուք մեղաւոր չէք, այլ իմ եղբայրը պարտական էր Ձեզ չորհակալ լինել, որ Դուք աշխատութիւն էիք յանձն առած աւելորդ ծախքով արծաթ ուղարկել նմա. եթէ դա իւր ժամանակին հասած չէ նամակատան սպասաւորի անհոգութեամբ, այդ արդարև պաշտօնի է. բայց ի՞նչ, Ձեր պատասխանատուութեան ներքոյ ինչո՞րքե՞ս ամենին միասիտ լինել Ձեր տոկոսիքի հատուցման մասին սկսեալ փոխանակագրի ամսաթուից, իմ եղբայրը չունի համարձակութիւն այլապէս վարուիլ, քան թէ ամենին համաձայն է իմ կամքին և խորհրդակցութեանը:

Ամսուս 4 թուականից ստացայ պ. Քանանեանից մի նամակ, ինչպէս նա խոստացած էր Ձեզ գրել ինձ, նա կրկնած էր ինձ նոյն պայմանքը պրոֆեսսորական պաշտօնի, որ արդէն յառաջուց յայտնի էին ինձ, յաւելացնելով միայն, որ այդ պայմանքը ժամանակով կը փոխարկուին դէպի լաւագոյնը և առաւել չահաւէտը, և բարեկամաբար խորհրդակցելով ինձ և յուսացուցանելով զիս, որ յանձն առնում այդ պաշտօնը ես արդէն վճռաբար պատասխանեցի նմա, որ ընդունում եմ նորա առաջարկութիւնը և յանձնում եմ այս գործի կարգադրութիւնը նորա խոհական, բարեկամական հոգաբարձութեանը: